

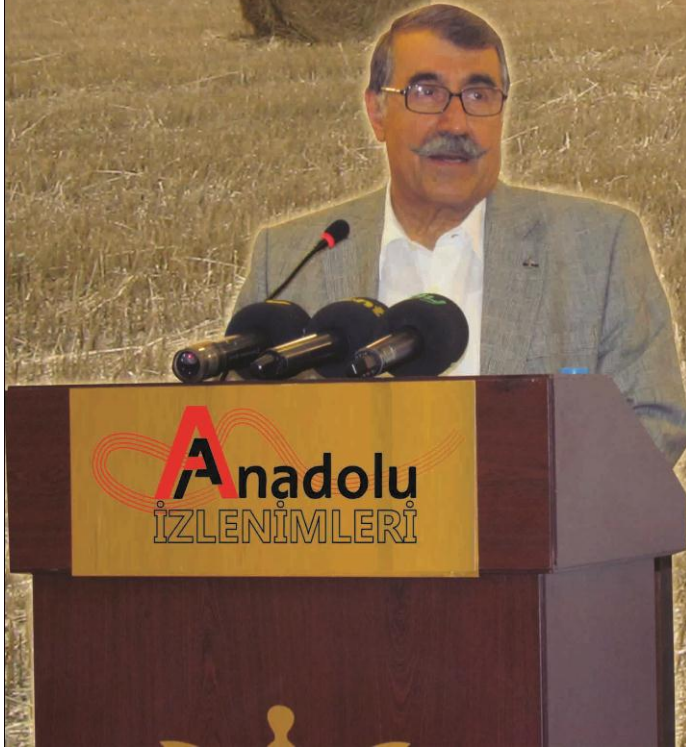
Anadolu

İZLENİMLERİ *6. yıl*

ISSN 1307 -2552

Yıl:6 Sayı:47 Temmuz-Ağustos 2012 Fiyatı:8 TL *Tarım, Hayvancılık, Gıda ve Teknolojileri Dergisi*

TARIMA HİZMET ÖDÜLLERİ DERGİMİZDEN

Koyunculuk

Arı Sütü

Çiğ Süt

Brusella

NİÇİN KOYUNCULUK ?

Prof. Dr. Veysel AYHAN

Süleyman Demirel Üniversitesi
Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü Öğretim Üyesi ve
Türkiye Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri
Merkez Birliği Yönetim Kurulu Başkanı

www.turkiyekoyunkeci.org • bilgi@turkiyekoyunkeci.org

Giriş

Koyun uzun yıllardan bu yana insanoğlu için önemli bir üretim kaynağı olmuştur. Tarihin derinliklerine inildiğinde, göçebe yaşayan ilk insan topluluklarından bu güne kadar, koyunların daima insanın yanı başında bulunduğu görülmektedir¹. Köpekten sonra evciltirilmiş ilk hayvan türünün koyun oluşu, koyun yetiştiriciliğinin insanların ilk hayvansal üretim alanı olduğunu göstermektedir. Koyun, insanların birçok ihtiyacına cevap verebilecek ürünlere sahip olmasının yanı sıra beslenme ve sürü idaresinin diğer hayvanlara göre kolay olması nedeniyle tercih edilmiştir². Diğer çiftlik hayvanlarıyla karşılaştırıldığında koyun, bakım ve beslemesinin kolay olması ve insanlara çok yönlü faydalar sağlama bakımından dünyanın bütün ülkelerinde yayılma şansına sahip olmuştur. Süt, yapağı veya et verimleri ele alınarak yetiştirilmesi sonucu çeşitli koyun ırkları ortaya çıkmıştır. Bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde ve birbirinden oldukça farklı çevre koşullarında 200'den fazla koyun ırkı yetiştirilmektedir. Az yemle ve mera ile yetinen, hastalıklara ve soğuğa dayanıklı hayvanlar olarak koyunlar, az masrafla garantili üretim bakımından daima insanların ilgisini çekmiştir³.

Koyun yetiştiriciliği, gerek iklimi, gerek coğrafi yapısı nedeniyle ile bitkisel üretime uygun olmayan, yağı az, kötü kaliteli mera alanları ile nadas uygulanan bitkisel üretim alanlarındaki artıkların değerlendirilmesi ve bitkisel üretime uygun olmayan alanların kullanılarak insan yaşamı açısından son derece değerli ve önemli olan et, süt, yapağı, deri, bağırsak ve gübre gibi ürünlerin elde edilmesini sağlayan önemli bir hayvancılık koludur.

Koyunlar, diğer çiftlik hayvanlarına göre birçok avantaja sahip olup oldukça farklı çevre koşullarında yetiştirilebilirler. Bitkisel üretim yapılmayan alanlarda, bitkisel üretim yapıp yılın boş bırakılan dönemlerinde, anız tarlalarından yararlanarak, hiç bir hayvanın yararlanamayacağı bağ ve bahçe artıklarını ürüne dönüştüren koyunlar, besleme açısından çok az bir masrafla yalnızca bu alanları değerlendirerek insan beslemesine önemli katkıda bulunmaktadırlar. Dolayısıyla ülke ve dünya ekonomisine de en az masraf ve giderlerle katkıda bulunan en önemli çiftlik hayvanlarıdır. Özellikle keçiden sonra zayıf meralardan en iyi yararlanabilen yine koyunlardır. Yıl boyu doğum ve kuzulama dönemleri dışında ek yemleme yapılmadan tamamen doğadan beslenerek yetiştiriciye hatta doğaya büyük katkı sağlayan koyun ile ilgili atalarımız boşuna "buğday ile koyun gerisi oyun" dememiştir. Yılda bir-iki ay biraz arpa ya da buğday takviyesi yapılarak yıl boyu

sadece meradan yararlanan, kaba yemi en iyi şekilde değerlendiren hayvanlardır. Büyükbaş hayvanlara göre koyun alımı ve sürü kurulması kolay ve maliyeti düşük, olmasının yanı sıra hastalık ve ölümlerle sonuçlanacak çeşitli olumsuz faktörler karşısında daha az risklidirler. Koyun yetiştiriciliğine yeni başlayacaklar az miktar sermaye ile küçük bir sürü oluşturup, basit ve ucuz maliyetli bariyerlerde yetiştirebilirler. Koyunlar nadas ve anız otlatması sırasında bıraktıkları gübre ile tarım arazilerinin fiziksel ve kimyasal toprak özelliklerini iyileştirerek daha verimli hale gelmelerini sağlarlar.

Koyunculuk özellikle kırsal kesimde yaşayan dar gelirli, sosyal güvencesi olmayan insanların temel geçim kaynağı durumundadır. Yetiştirici gereksinim duyduğunda bir kaç koyununu ya da kuzusunu satarak kolaylıkla paraya dönüştürüp ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Süt ve süt ürünleri insan beslenmesinde temel gıdalardır. Pek çok toplumda süt denildiğinde akla inek sütü gelmesine karşın, kimi toplumlarda koyun ve keçi sütü de önem taşımaktadır. Süt koyunu yetiştiriciliği özellikle Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerinde ulusal ekonominin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu konuda özellikle Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan iyi organize olmuş durumdadır. Kendine özgü tat ve kokusu olan koyun sütü, ağır tadı nedeniyle içme sütü olarak pek tercih edilmemekle birlikte kazein oranının yüksekliği nedeniyle peynir ve yoğurt; yüksek yağ oranı nedeniyle de tereyağı üretiminde tercih edilmektedir⁴.

Erişkin ve 70 kg ağırlığında sağlıklı bir bireyin günde tüketmesi gereken protein miktarının yaklaşık 70 g civarında olduğu, tüketilen proteinin yaklaşık yarısının (35 g) hayvansal protein olması gerektiği belirtilmektedir. Günlük kişi başı hayvansal protein tüketiminde dünya ortalaması 27 g civarında iken bu düzey gelişmiş ülkelerde 44 g, Türkiye'de 20 g, geri kalmış ülkelere ise 9 g kadardır^{5,6}. Özellikle Avrupa'da domuz yetiştiriciliği ve domuz eti tüketimi nedeniyle hayvansal protein tüketimi yüksektir. Ülkemizde bu açığın ancak koyun et üretiminin artışı ile kapanması mümkündür. Kırmızı et açığının kapatılmasında koyun etinden vazgeçilemez. Diğer yandan Ülkemizde her yıl 2 milyon üzerinde kurban ihtiyacı da koyunlardan karşılanmaktadır. Bu anlamda et üretimi ve insan beslenmesi açısından ülkemiz için koyun yetiştiriciliği önemli bir hayvansal üretim koludur. Diğer yandan dünya ile rekabet şansı olan tek sektör koyunculuk sektörüdür. Kırmızı etin kolesterol içeriğinin yüksek olduğu, dolayısıyla kalp-damar hastalığı olup düşük kolesterol içeriğine

sahip gıdalarla beslenmek durumunda olan bireyler için uygun olmadığına ilişkin görüşlere karşın, yapılan bazı çalışmalarda kolesterol içeriği yönünden et türleri arasında genelde önemli bir farklılık bulunmadığı ortaya konulmuştur^{7,8}. Ayrıca kırmızı ette bulunan Konjuge Linoleik Yağ Asidinin (KLA) kalp ve damar dostu olduğunun kanıtlanmasıyla, bilinçli tüketici tarafından kuzu etine olan ön yargıları değişmiştir, çünkü kırmızı et grubunda en yüksek Konjuge Linoleik Yağ Asidi kuzu etindedir. Türkiye'de yem fiyatlarının yüksekliği koyun yetiştiricisini ağırlıklı olarak meraya yönlendirmektedir. Koyun yetiştiriciliğinde doğru olanı da budur. Merada otlatılan hayvanlarda Konjuge Linoleik Yağ Asidi düzeyinin entansif sistemde yetiştirilen besi hayvanlarından daha yüksek olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır¹⁰. Dolayısıyla sağlıklı beslenme adına merada yetiştirilmiş kuzu eti tüketiminin önemli olduğu söylenebilir.

Koyundan elde edilen diğer ürünler arasında kozmetik ve merhem yapımında kullanılan lanolin ile ayakkabı, ceket, güdери gibi eşyaların yapımında kullanılan deri sayılabilir. Lanolin yapağıdan çıkarılan yağı bir maddedir. Koyun bağırsağında cerrahi operasyonlarda kullanılan ve katgüt adı verilen dikiş ipliği yapılmaktadır. Ayrıca koyun bağırsağı çalgı teli yapımında da kullanılmaktadır¹¹.

Koyun hasat sonrası tarlanın süpürgesi gibidir; Ülkemizin birçok bölgesinde koyun ve keçi yetiştiricileri için buğday, arpa, mısır, tütün, şekerpancarı, nohut ve pamuk ekili tarlalar hasat sonrası önemli otak alanlarıdır. Hasat sonrası tarlada kalan veya dökülenleri yiyerek ve uzun nadasa bırakılan tarlalarda yetişen otları tüketerek belirli bir süre koyunların beslenmeleri sağlanmış olur. Besleme açısından kritik dönemlerden biri olan aşım mevsimi, ülkemizde çoğunlukla meraların kurduğu ve besleme değerinin düştüğü döneme rastlamaktadır. Koyunların üreme dönemi koyun yetiştiriciliğinde en önemli ve kritik bir dönemdir. Bu dönemde yetersiz beslenen koyunlar kısır kalabilir, yeterli döl alınmadığı gibi hastalıklara karşı direnç azalması nedeniyle ölümler dahi gözlenebilir. Başta arpa ve buğdayın hasat edilmesi sonucu boş kalan anız tarlalarının koyunculukta kullanılması zamanı genelde ülkemizde çiftleştirme sezonuna yakın bir dönemdir. Yetiştiricilerin elden besleme yapmadan ve masraf etmeden, (Ne yazık ki son yıllarda özellikle köy muhtarlıkları, çiftçi malları koruma başkanlıkları ve bazı belediyeler bu alanların kısa süreli otlatılması karşılığı çobanlarımızın ciddi miktarda kira bedeli talep etmektedirler.) anızlardan koyunların otlatılması bir anlamda yörelere, bitkisel ürün çeşidi ve hasat zamanına bağlı olarak doğal flushing (kamçılama)

uygulaması olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bölgelere göre değişmekle birlikte koyunlar genelde anıza girdikten iki hafta sonra kızgınlık göstermeye başlarlar¹². Türkiye'de tarımın en önemli uğraş kollarından biri hiç kuşkusuz koyunculuktur. Ülkemizin hemen hemen tüm bölgelerinde yetiştirilmekle birlikte mevcut koyunlarımızın % 70'inden fazlası Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde bulunmaktadır. Özellikle arpa ve buğday ekiminin yapıldığı bölgelerde uzun süre nadas bırakılan tarlaların koyun yetiştiriciliği açısından önemli alanlar olduğu söylemek doğru olur. Ayrıca hasat sonrası anızların yakılması tarlalardaki canlıların ölümüne ve organik gübre olabilecek artıkların yok edilmesine yol açtığı gibi, bu alanların kısa süreli de olsa koyun ve keçi otlakları olarak değerlendirilememesi nedeniyle büyük bir ekonomik kayba neden olduğu bilinmelidir.

Koyunlar; ayrıca bulunduğu çevreyi de korumakta ve zenginleştirmektedir. Onlar, tarımsal sistem önemli bir parçası olup buldukları ortamı hem sosyo-ekonomik hem de ekolojik olarak etkilemektedir. Koyunlar son yıllarda yabancı ot mücadelesinde de ve yerleşim alanlarına yakın bölgelerde yangın tehlikesini azaltmak için kullanılmaktadır¹³.

Türkiye'de Koyun Yetiştiriciliğinin Önemi

Koyun yetiştiriciliği 1980 yılından günümüze çok ciddi boyutlarda küçülme sergilemiştir. 48.6 milyon baş olan koyun sayısı bu bugün 25 milyon başa düşmüştür^{14,15}. Bu oran her yıl azalmasına rağmen koyun yetiştiriciliği Türkiye tarımı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde koyunculuk sektörü yaklaşık 892.000 tonluk süt üretimi ile toplam süt üretimimizin % 6'sını, 107.076 tonluk et üretimi ile toplam et üretimimizin % 13.78'sini sağlamaktadır. Koyunculuk sektörü 5.479.546 adet deri ve 46.586 ton yapağı üretimi ile ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır¹⁵. Sığırçılıktan sonra et ve süt üretimi bakımından koyunculuk ikinci sırada yer alırken hayvan sayısının azalması yanı sıra et ve süt üretimindeki payı önceki yıllara göre azalmıştır. Dünyada ve ülkemizde bir üretim kolu olarak koyuncululuğun maddi ve manevi birçok yararı olduğu bilinmesine rağmen ülkemizde gün geçtikçe koyun sayısının azaldığı bilinmektedir. Koyunculuk sektöründeki belirgin gerilemenin etkenleri arasında; bu sektörün yeri ve öneminin yeterince anlaşılabilmesi ve gerekli politikaların geliştirilememesi, mera alanlarının azalması, süt sağırılığında yüksek teşviklerin verilmesi, nitelikli çoban temininin gerçekleştirilememesi, diğer

hayvancılık kollarına göre yapısal, ekonomik ve teknoloji kullanımı yönleriyle farklılıkların olması, örgütlenmede gecikme, doğu ve güneydoğu bölgelerimizde terör olayları ve göçler nedeniyle koyun sayısı azalmıştır¹⁶. Koyun ve keçi yetiştiriciliğinde en önemli yem kaynaklarından olan mera alanları da Türkiye genelinde 44 milyon hektardan 12 milyon hektara düşmüştür¹⁷. Birçok bölgemizde koyun sayısı daha çok mera alanlarının daraltılmasına bağlı olarak giderek azalmıştır. Ayrıca koyundan elde edilen ürünlerin uzun süre hak etmediği değerden pazarlanması da yetiştiriciliği olumsuz etkilemiştir. Öte yandan, yüzyıllardır atalarından miras olarak aldığı ve yaşamını bu en iyi bildiği işi yaparak sürdüren çobanların da bu mesleği bıraktığı gözlenmektedir. Ancak son yıllarda yaşanan et fiyatlarındaki artış ve bu açığın kapatılması için koyun ve keçi yetiştiriciliği tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Gerek koyun yetiştiricileri gerekse bazı yatırımcıların başta koyun olmak üzere süt keçisi yetiştiriciliği yönünde büyük yatırımlar yaptıkları görülmektedir. Özellikle son 6-7 yıldır Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının küçükbaş hayvancılığa özel bir önem verdiğini görmekteyiz. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde ilk kez koyun ve keçi yetiştiricilerine doğrudan ve dolaylı olarak maddi destek vermekte, özellikle genetik yapının iyileştirilmesi ve verimin artırılmasına yönelik olarak ta Halk Elinde Ülkesel Hayvan Islah Projesi başarı ile yürütülmektedir. Diğer yandan gelişmiş ülkelere göre oldukça geç olmakla birlikte son 6-7 yıllık zaman diliminde Türkiye genelinde 80 ilde Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birlikleri kurulmuştur. Bu birliklerin bir araya gelmesi sonrası 200 binin üzerinde üyesi olan Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliğinin kurulmuştur. Böylelikle yetiştiricilerin bir çatı altında toplanması sağlanmış, ülkesel bazda bir güç birliği oluşturulmuştur. Birliklerin aktif olarak çalışmaya başlaması sonrası, yetiştiricimizin kendilerini ifade etmeleri kolaylaşmış, ülke ve ekonomimiz için koyun yetiştiriciliğinin önemi daha net vurgulanmış, yaşanan sorunlar ve çözüm yollarının paylaşımı sağlanmıştır. Ayrıca ülke keçi ve koyun sayısı daha net olarak ortaya konabilmiştir. Ayrıca Halk Elinde Ülkesel Hayvan Islah Projesi kapsamında ülke genelinde mevcut koyun sürülerinin verim potansiyelleri de ortaya konmaya başlanmıştır. Kısa bir süre sonra da soykütük (pedigri) kayıtlarının oluşturulması yönünde çalışmalar hızlanacaktır. Bunların sonucunda koyunculüğümüzün yetiştiriciye ve ülke ekonomisine katkısının daha yüksek olacağı bir gerçektir. Birliklerin kurulması aynı zamanda devlet desteklemelerinin daha planlı ve kolay yapılabilmesini sağlamıştır. Özellikle koyun yetiştiricileri arasında damızlık birliklerin öneminin farkındalığı arttıkça birliklerin daha da başarılı olacağı kesindir. Ayrıca Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı başta olmak üzere Üniversiteler ve Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birlikleri arasında çok iyi bir işbirliğinin kurulmuş olması Türkiye Koyunculunun daha ilerilere gitmesine önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- 1.Kaymakçı, M., Sönmez, R. 1996. İleri Koyun Yetiştiriciliği Kitabı, s:18, Bornova-İzmir.
- 2.Koyuncu, M. 2009. Türkiye koyun erozyonu. Türkiye Koyunculuk Kongresi 12-13 Şubat, Bornova- İzmir.
- 3.Sönmez, R. 1966. Koyunculuk ve Yapağı Kitabı. Ege Üniversitesi Matbaası, Bornova-İzmir.
- 4.Yerlikaya, O., Karagözlü, C. 2008. Koyun sütünün beslenmedeki önemi ve teknolojik özellikleri. Süt Dünyası Dergisi. Mayıs-Haziran Sayı:14, s: 58-61.
- 5.Türkoğlu, M., Aktaş, N., Kolsarıcı, N. 996. Tavuk eti ve yumurtanın önemi ve tüketimi. Ankara: Tarım ve Köy-işleri Bakanlığı Matbaası, Yayın No:23.
- 6.Sipahi, C., 2006. Türkiye'de entsansif hindi yetiştiriciliği, Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, Cilt: 77 Sayı: 4
- 7.Ward, C.E., Trent, A., Hildebrand, J.L. 1995. Consumer perceptions of lamb compared with other meats. Sheep and Goat Res. J.11:67-70.
- 8.Chizzolini, R., Zanardi, E., Dorigoni, V., Ghidini, S. 1999. Calorific value and cholesterol content of normal and low-fat meat and meat products, trends in food science and technology 10:119-28
- 9.Çelebi, Ş., Kaya, A. 2008. Konjuge linoleik yağ asitini biyolojik özellikleri ve hayvansal ürünlerde miktarını artırmaya yönelik bazı çalışmalar. Hayvansal Üretim Dergisi, 49 (1): 62-68.
- 10.Önenç, A., Özşenoğulları, H. 2009. Türkiye de koyun etinin tüketim olanakları. Türkiye koyunculuk kongresi 12-13 Şubat, Bornova- İzmir.
- 11.Özcan, L., 1990. Koyunculuk kitabı. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Ankara.
- 12.Yılmaz, M., Altın, T., Üstündağ, A. Ö. 2011. Koyun ve keçi yetiştiriciliği açısından anız ve önemi. 7.Ulusal Zootekni Bilim Kongresi Çukurova Üniversitesi 14 -16 Eylül, Adana.
- 13.Koyuncu, M. 2006. Ekolojik düzen içinde koyun ve keçi. Türkiye 3. Organik Tarım Sempozyumu 1-4 Kasım. Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, Yalova.
- 14.Gürsoy, O., 2009. Türkiye ve Avrupa Birliği'nde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde örgütlenme. Türkiye Koyunculuk Kongresi 12-13 Şubat, Bornova- İZMİR
- 15.TÜİK. 2012. Türkiye İstatistik Kurumu. <http://www.tuik.gov.tr>.
16. Ayhan, V., Taşkın, T., İnce D., Yılmaz M., Boyar, S., Bardakçioğlu, E., 2010. Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliklerinin Edinimleri, Ulusal Keçicilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s:68-82. 24-26.06.2010 Çanakkale.
- 17.Yetiştir, R., Dağ, B. 2009. Konya'da küçükbaş hayvan yetiştiriciliği; sorunları ve çözüm önerileri <http://www.ziraat.selcuk>